

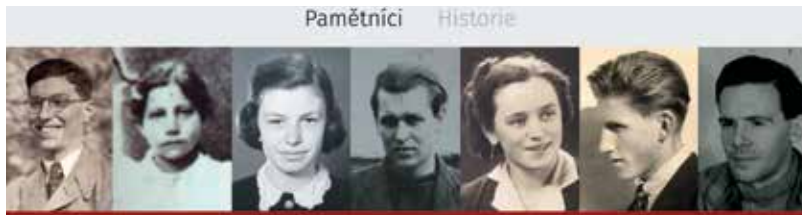
Online výuková platforma „Nucená práce 1939–1945. Příběhy pamětníků ve výuce“ (nucenaprace.cz)

Letos to bude osmdesát let od vypuknutí druhé světové války, a pomalu tak končí doba, kdy ještě můžeme žákům a studentům zprostředkovat přímý kontakt se svědky válečných událostí. Jednou z možností, jak jejich osobní prožitky zpřístupnit i budoucím generacím, je využití zaznamenaných vzpomínek – ať již na audio- či video-nahrávkách – a jejich kontextualizace.

Jak vhodně zařadit tento vysoce subjektivní pramen mezi ostatní historické prameny, jak přistupovat k jeho interpretaci a jak jej využít ve školní výuce? Online výuková platforma „Nucená práce 1939–1945. Příběhy pamětníků ve výuce“ je jednou z možností, jak přiblížit životní osudy přeživších nacistické perzekuce žákům v rámci školní výuky, ukazuje, jak efektivně pracovat s prameny orální historie a přistupovat k nim kriticky, stejně jako k ostatním historickým pramenům. Umožňuje doplnit výuku dějepisu založenou na klasických historických pramenech o osobní pohled na dějiny, ukázat vliv „velkých dějin“ na životní osudy jednotlivce ve druhé polovině 20. století a zároveň nabízí smysluplné využití moderních technologií ve výuce.

Historie platformy

Více než 20 milionů lidí muselo za 2. světové války nedobrovolně pracovat pro německé válečné hospodářství. V českých zemích se nucené nasazení dotklo 450 000 – 500 000 lidí, kteří byli jako civilisté deportováni na nucenou práci do Německé říše, a dalších desetitisíců vězňů koncentračních táborů, internačních táborů, káznic a věznic. Osudy velké části těchto obětí nacistického režimu zůstávaly dlouho na okraji zájmu historiků i veřejnosti. Téma nucené práce v evropských zemích se pomalu prosazovalo od osmdesátých let 20. století, v ČR se o něm začalo více hovořit až po listopadu 1989 a v souvislosti s tzv. odškodňováním obětí

nucené práce a nacistické perzekuce po roce 2000, kdy postupně rostl zájem o toto téma také ze strany škol a učitelů.

Jedním z mezinárodních projektů, který se věnoval tématu nucené a „otrocké“ práce, bylo v letech 2005–2006 natáčení interview s bývalými nuceně nasazenými. Pod vedením profesora Alexandra von Plato a FernUniversität in Hagen bylo natočeno a poté za spolupráce se Svobodnou univerzitou Berlín (Center für Digitale Systeme, Freie Universität Berlin) v online archivu uloženo téměř 600 rozhovorů s bývalými nuceně nasazenými z 26 zemí, včetně ČR a Slovenska. Tyto rozhovory, pořizené metodou orální historie, se staly základem mnohých výukových materiálů. Také většina svědectví z české verze platformy pochází právě z této sbírky. Další jsou z archivu organizace Živá paměť.

Ke vzniku platformy

Obecně prospěšná společnost Živá paměť, která vznikla v roce 2003, se vedle péče o lidi, kteří přežili nacistické perzekuce, věnuje tématu nucené práce za 2. světové války, nahrávání rozhovorů s pamětníky, odbornému výzkumu, výstavní činnosti a také vzdělávání. V rámci mezinárodního projektu vytvořila v letech 2015–2016 českou verzi platformy. Projekt byl realizován ve spolupráci s didaktiky a odborníky z Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy v Praze i pedagogů z praxe. Na odborných textech s námi spolupracovali historici zabývající se moderními dějinami. S podporou uči-

telů na vybraných školách jsme mohli platformu otestovat přímo ve výuce a před jejím spuštěním ještě vylepšit některé obsahové a funkční prvky.

Naším hlavním zahraničním partnerem bylo Centrum pro digitální systémy Svobodné univerzity Berlín, které připravilo technické řešení platformy. Projekt byl realizován za finanční podpory berlínské nadace „Připomínka, odpovědnost a budoucnost“ („Erinnerung, Verantwortung und Zukunft“ – EVZ).

Co platforma nabízí?

Platforma „Nucená práce 1939–1945. Příběhy pamětníků ve výuce“ je jedinečné výukové prostředí dostupné online. Přináší vzpomínky pamětníků na různé formy nucené práce, na život před válkou i po ní. Věnuje se především období druhé světové války, s tematickým zaměřením na nucenou a tzv. otrockou práci, s přesahem do poválečného období, především do roku 1968 – kdy někteří pamětníci reflektují ve svých vzpomínkách též události související s okupací tehdejšího Československa armádami Varšavské smlouvy a následující období normalizace. Platforma má dvě základní roviny – „Pamětníci“ a „Historie“.

„Pamětníci“

Základem výukových materiálů jsou filmová svědectví pamětníků, natočená podle zásad orální historie a sestříhaná do krátkých životopisných filmů v rozsahu cca 25 minut. Sedm pamětníků zde reprezentuje

hlavní skupiny obětí nucené práce v českých zemích v letech 1939–1945, tedy civilní nuceně nasazené, vězně koncentračních táborů, pracovních-výchovných a internačních táborů. Na příbězích jednotlivců se snažíme poukázat na zlomové okamžiky 20. století a jejich vliv na životní osudy lidí, kteří se různými způsoby vyrovnávali s dějinnými událostmi a politickými zvraty.

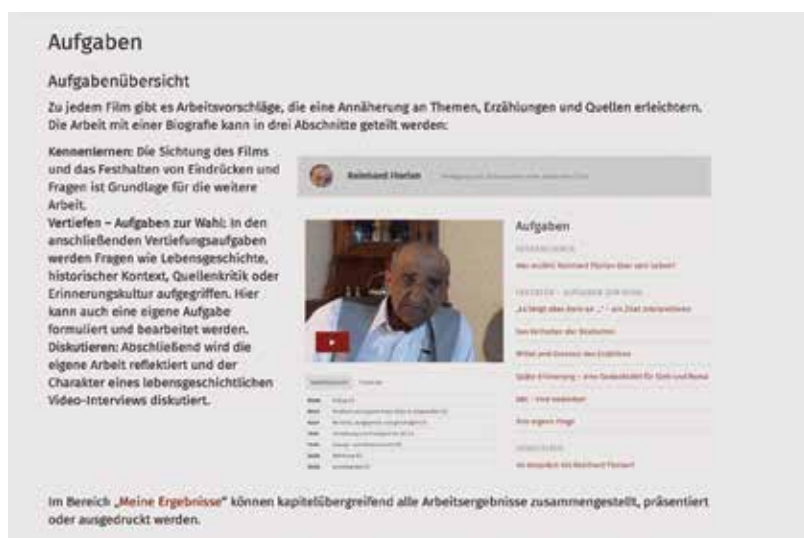
Všechny filmové příběhy doplňuje životopis pamětníka s interaktivní mapou. V sekci „Materiály“ najdou zájemci velké množství různorodých materiálů – archivní dokumenty, dobové i současné fotografie, informační texty, literární ukázky, kresby, tabulky, ukázky z dobového tisku, metodické tipy nebo tematická videa, např. se vzpomínkami na koncentrační tábor pro Romy v Hodoníně u Kunštátu. K dispozici jsou rovněž odborné informační texty, lexikon a podrobná časová osa událostí k tématu druhé světové války a nucené práce v časovém rozmezí od roku 1914 do současnosti.

Pro využití ve výuce jsme připravili sérii úkolů pro práci s osobním svědectvím. Jejich účelem je zasadit vzpomínky pamětníka do historického kontextu a nabídnout učitelům širokou škálu námětů pro práci s filmovým svědectvím, a to na různých úrovních obtížnosti tak, aby byly využitelné jak pro žáky nižších tříd, tak pro ty pokročilejší. Jednotlivé úkoly rozvíjejí klíčové kompetence žáků podle požadavků rámcových vzdělávacích programů pro výuku dějepisu a společenských věd.

Pro pedagogy nabízí platforma didaktické komentáře, tematický vyhledávač, možnost zapisování vlastních komentářů k jednotlivým úkolům, zadávání vlastních úkolů pro žáky a sledování výsledků jejich práce. Učitelé si mohou vybírat úkoly podle své volby tak, aby vyhovovaly záměrům a cílům výuky pro danou skupinu žáků.

„Historie“

V této rovině mohou učitelé využít informační film (35 min.) o nuce-

Kromě české verze platformy (nucenaprace.cz) mohou učitelé využívat verzi německou (lernen-mit-interviews.de)

Foto: lernen-mit-interviews.de

né práci a jejím odškodnění, který žákům usnadní zasazení osobních příběhů do historického kontextu a celoevropských souvislostí. V sekci „Materiály“ je možné najít zajímavé texty, statistiky, dobové plakáty, ukázky filmového týdeníku z roku 1943 a tři krátké tematické filmy (8–10 min.) představující osudy nuceně nasazených z východní i západní Evropy – z Francie, Polska a Ruska. Ukázky mapují různorodé zkušenosti nuceně nasazených a dokládají rozdílné zacházení s jednotlivými národnostmi podle kritérií nacistické rasové ideologie.

Využití ve výuce

Cílovou skupinou jsou žáci vyšších ročníků druhého stupně základních škol, středních škol a gymnázií, stejně jako studenti pedagogických škol. Platformu ale může využívat každý, kdo má zájem o moderní dějiny, stačí se pouze registrovat.

Platforma najde díky širokému záběru témat, která pamětníci v rozhovorech zmiňují, a přiloženým materiálům využití nejen ve výuce dějepisu, ale také v dalších předmětech jako základy společenských věd, literatura, etika, občanská nauka a výchova nebo anglický jazyk. Je-

den z rozhovorů je veden v angličtině (Peter Demetz), rovněž část doprovodných materiálů je anglicky. Tyto podklady jsou připraveny pro učitele, kteří chtějí propojit výuku anglického jazyka s tématem moderních dějin. Platforma je využitelná jak v běžné výuce, tak v projektovém vyučování a dějepisných i společenských seminářích. Vyprávění pamětníků zahrnují dobu před 2. světovou válkou, ale i po ní, zejména rok 1968, a tak mohou učitelé platformu využívat i pro přiblížení dalších historických událostí po roce 1945.

Technické řešení

Platforma je dostupná zdarma po registraci a přihlášení prostřednictvím uživatelského jména a přístupového hesla od května 2016. Podmínkou je připojení k internetu a moderní webový prohlížeč (např. Google Chrome, Mozilla Firefox, Safari, Opera, Internet Explorer verze 9 a vyšší nebo Edge). Lze s ní pracovat na PC, notebooku, tabletu i smartphonu. Ve výuce je možné využít dataprojektor nebo interaktivní tabuli. Uživatelské prostředí je intuitivní, se snadnou orientací v obsahu, s logickým uspořádáním a přehledným, jednoduchým designem.

Registraci je možné provést pro profil žáka nebo učitele. Pokud se uživatel registruje jako pedagog, má v platformě k dispozici několik funkcí navíc (jsou označeny zeleně). Učitelé mohou zakládat účty pro své studenty, vytvářet studijní skupiny a sledovat výsledky práce studentů přímo pod svým profilem. Mohou také zadávat žákům své vlastní úkoly do online prostředí. Všichni uživatelé mohou zpracovávat připravené úkoly v příslušném editoru, psát texty, vkládat fotografie a dokumenty, kopírovat úryvky z transkripce rozhovoru, ukládat filmové ukázky. Zpracované úkoly jsou pod daným profilem uloženy trvale, je možné je stáhnout ve formátu PDF nebo prezentovat přímo v rámci online prostředí (např. ve výuce prostřednictvím interaktivní tabule).

Pro učitele je připravena přehledná tištěná publikace, jak s výukovou platformou pracovat. Je možné si ji kdykoli stáhnout také v elektronické podobě.

Jazykové verze

Kromě české verze platformy (nucenaprace.cz) mohou učitelé využívat verzi německou (lernen-mit-interviews.de), ruskou (obuchenie-na-osnove-intervyu.org) a od května 2019 také polskou. Jednotlivé jazykové mutace využívají stejné elektronické prostředí, nejsou ale pouhým překladem – zohledňují paměťovou kulturu jednotlivých zemí, rozdílné didaktické přístupy a liší se i výběrem pamětníků. Online archiv téměř 600 rozhovorů v plném znění k tématu nucené práce pak najdou zájemci na webových stránkách nucenaprace-archiv.cz a zwangsarbeit-archiv.de.

*Sárka Jarská,
Živá paměť, o. p. s.*

Práce s výpověďmi pamětníků – zkušenosti z učitelské praxe

Ve svých hodinách dějepisu a seminářích z moderní historie na gymnáziu pracuji se svědectvími pamětníků již od poloviny 90. let minulého století. Mnohokrát jsem si ověřil, jak síla či naléhavost osobního svědectví

probouzí zájem žáků a vtahuje je do spletitosti historických dějů mnohem intenzivněji, než to dokáže většina tradičních hodin dějepisu. Konkurovat mohou snad jen modely výuky, kdy se intenzivně pracuje se školními historickými prameny (jde o vybrané historické prameny vhodné pro dějepisnou výuku), jejich interpretacemi a žáci jsou vedeni k tvůrčí a aktivní činnosti. Dějiny však mnozí z nich i přesto bohužel mnohdy vnímají jako nezáživné a neosobní řazení dat, letopočtů, osobností, jako navždy platné učebnicové „teze“. Díky empatickému naslouchání těm starším se však mohou alespoň na chvíli překvapivě proměnit v dobrodružný příběh konkrétního člověka, který probírané historické události ukáže ve zcela jedinečném světle. Žáci poznají, jak dějinné události zasahují do osudu každého z nás, jak mohou naši životní pouť zkomplikovat, převrátit, přetrhnout.

Právě proto jsem zval svědky minulosti do svých hodin od úplných počátků své pedagogické dráhy, mí žáci poslouchali jejich vyprávění a já moderoval následnou diskusi, případně s pomocí dobových dokumentů (vlastními silami k daným tématům posbíraných školních historických pramenů) zasazoval jejich příběhy do dobového kontextu. Byla to doba, kdy si učitel dějepisu pamětníky či záznamy jejich svědectví sám nacházel a veškerou metodiku pro práci s nimi dělal metodou pokusů a omylů sám.

Průlom přinesl projekt obecně prospěšné společnosti Člověk v tísni „Příběhy bezpráví“ (besedy s pamětníky uvádí tematický dokumentární film, učitel je vybaven dalšími doprovodnými materiály a kontakty na pamětníky ve svém regionu), který didaktický potenciál pamětnických vzpomínek popularizoval mezi pedagogy základních a středních škol v nebyvalé míře. Přivádět pamětníky do hodin však nebylo možné vždy, a proto jsem již tehdy také hojně využíval záznamů svědectví (video, audio, textové prepisy výpovědí). Zachytit vzpomínky pamětníků je zásadním úkolem, který žádá opravdové nasa-

zení a hlavně rychlost, protože čas je nelitostným a nepřekonatelným nepřítelem. Není proto náhodou, že právě v posledních dvou desetiletích narůstal počet institucí, projektů, webů shromažďujících záznamy pamětnických svědectví. Některé z nich jsou navíc koncipovány tak, že nabízejí učitelům k jednotlivým příběhům metodickou podporu – pracovní listy pro žáky či komentované doprovodné sady pramenů.

Zdálo by se tedy, že dnešní učitelé dějepisu už mají v této oblasti nepřehledné množství materiálů a zdrojů. Ale nedávno se přesto objevil web, který nabízí v mnoha ohledech unikátní prostor, přístup i zcela nové možnosti, jak svědectví pamětníků v hodinách dějepisu využít. Online výuková platforma „Nucená práce 1939–1945. Příběhy pamětníků ve výuce“ povýšila práci s filmovými záznamy vzpomínek pamětníků na vyšší úroveň. Nabízí učitelům a žákům vnitřně provázané moderní prostředí, tematicky jasně ohraničené, vztahující se k ústřednímu bodu (jedno ze sedmi filmových svědectví), doplněné o takové možnosti, které dosavadní metodické koncepty, pomůcky a materiály obsahovaly jen zčásti. Když nás tvůrci platformy požádali, abychom se svými žáky na gymnáziu testovali její pracovní verzi, neváhali jsme s kolegou Jiřím Sovadinou po předběžném seznámení se s rozpracovanou novinkou ani chvíli. Na základě vlastní zkušenosti při prověřování funkčnosti i následného využívání finální verze platformy můžeme podle reakcí našich žáků hodnotit, nakolik se autorské záměry naplnily.

Jednoznačně se potvrdilo naše společné očekávání, že pro žáky bude výuková platforma Živé paměti přirozeným prostředím a práci v něm se nebudou nijak bránit. Když se krátce seznámili s celkovou strukturou, funkcí, úkoly, základními možnostmi práce s filmem či nabízenými materiály, dokázali se v tomto atraktivním online prostředí intuitivně a s přehledem orientovat. Při plnění jednotlivých úkolů uplatňovali

zcela přirozeně své schopnosti a dovednosti (počítačovou gramotností mnohdy převyšují své pedagogy), počítač v tomto případě navíc využívali pro něco vážného a smysluplného, takže jim kromě každodenní zábavy či prostoru pro komunikaci najednou zprostředkoval silné příběhy, historické poznání i možnost tvůrčího psaní.

Východiskem pro žákovskou práci je vždy filmový snímek zachycující svědectví pamětníka. Na výběr je sedm různých příběhů s jedinečnými peripetemi, spojenými motivem nuceného nasazení na práci za 2. světové války. Poté, co žáci zhlédnou film, nabízí jim platforma sadu úkolů, které napomáhají porozumět jednotlivostem v pamětnických svědectvích, a přehlednou pracovní plochu, do které mohou vypracovávat zadané úkoly. Ty jsou připraveny ve formě otázek, pokrývajících různou škálu obtížnosti – od jednoduchých až po složitější zadání (konfrontace a porovnávání zjištěných informací, vysvětlování složitějších skutečností, nalézání souvislostí) a tvůrčí práci – psaní vlastních textů různých žánrů (např. novinového článku) s využitím informací zjištěných během plnění předchozích méně náročných úkolů. Záznam výpovědi pamětníka je opatřen přepisem, který se pod obrazovkou posouvá po jednotlivých větách, a zároveň překladem (pokud je to zapotřebí), což je skvělé především kvůli porozumění (setřené, tedy nerozumitelná řeč, nářeční výrazy atd.).

Nespornou výhodou tohoto obohacujícího prvku je skutečnost, že si žáci mohou do své pracovní plochy s odpověďmi věty jednoduše a rychle kopírovat. Poměrně snadno si do svého pracovního materiálu mohou také vystříhnout část rozhovoru, což je naučí základy další vcelku potřebné dovednosti (zpracování videa). Velmi cenný je pestrý výběr dobových pramenů k příběhům jednotlivých pamětníků ve složce Materiály (fotografie, osobní dokumenty, korespondence, tabulky a videa, ale také materiály odrážející dobu, ve které se

Webovou platformu doplňují také příručky určené žákům i učitelům

Foto: www.nucenaprace.cz

jejich příběh odvíjel). Při práci mohou žáci rovněž využívat další interaktivní prvky – lexikon a časovou osu, které jsou účelně provázány s dalšími oddíly platformy. Nabídka materiálů a pomocných zdrojů je bohatá, ale úměrná – je koncipována tak, aby se v nich žáci neztráceli, a přitom zjistili vše podstatné. Kvalitně zpracovaný výběr zároveň ulehčuje jejich práci rovněž v tom smyslu, že informace jsou věrohodné na rozdíl od mnoha jiných, které plavou v širém moři internetu (polopravdy, dezinformace či dokonce záměrné lži). Výsledkem školní či domácí práce žáků jsou v závěru přehledně zpracované výstupy vycházející ze studia nabízených textů, vzpomínek, dobových fotografií i dokumentů.

Naši studenti hodnotili a hodnotí platformu opravdu velmi pozitivně, což potvrdily jejich reakce v anonymních dotaznících po ukončení testování: *dobrý nápad, vytvořit takovou platformu / zajímavá, skvěle se v ní orientuje / pracovní pole velice přehledné / líbí se grafika, moc pěkný web / práce s platformou se mi líbila, bylo to zajímavé, lehce pochopitelné*

a velmi přehledné, našla jsem zde vše, co jsem potřebovala / zajímavé, vzbudila ve mně zájem poslechnout si i nějaké další příběhy, líbí se mi, že je tam všechno jednoduše popsáno, i mapy, kde se pamětník pohyboval / pěkně zpracovaný web, příjemné na pohled, zajímavá videa / přehledná, intuitivní, moderní...

Pro učitele autoři připravili k výukové platformě rovněž kvalitní materiály a ve formě seminářů organizovaných napříč republikou i praktické proškolení. Zásadním počinem bylo také vydání tištěné příručky k online výukovému prostředí *Nucená práce 1939-1945. Příběhy pamětníků ve výuce*, která přibližuje jednotlivé funkce platformy krok za krokem, přehledně a jednoduše. Navíc jsou v ní jednotlivé prvky doplněny inspirativními didaktickými komentáři zkušených učitelů / metodiků. Po snadném vyplnění registračních údajů může tedy učitel využít veškeré možnosti, které platforma nabízí. Vytvoří pro svou třídu či žákovskou skupinu jedinečné přístupy – hesla, která si uloží, může je vytisknout a poté rozdat svým žákům. Jejich práci pak může průběžně sledovat, nebo si prohlédne až finální materiál s vypracovanými úkoly.

Vysoce je třeba hodnotit tento vzdělávací model i proto, že zásadní téma – fenomén nucené práce – je v historickém povědomí veřejnosti (a o žácích to jistě platí také) poněkud zastíněno mediálně frekventovanějšími – holocaust, koncentrační tábory, válečné operace, významné odbojové činy atd.

V závěru bych chtěl poděkovat a vyjádřit opravdové uznání tvůrcům platformy a donátorům Živé paměti, především německé nadaci Připomínka, odpovědnost a budoucnost (EVZ), bez kterých by takovýto ucelený projekt byl jen stěží realizovatelný. Věřím, že se časem podaří tuto cennou výukovou pomůcku rozšířit o nová svědectví otevírající další příbuzná témata.

Petr Šimíček,
Gymnázium Olgy Havlové,
Ostrava-Poruba